

A béke, mely mindmáig meghatározza sorsunkat
Az elfelejtett béke – Tanulmánykötet a párizsi magyar békeszerződés
életbelépésének 70. évfordulójára.

Szerk.: Fülöp Mihály. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2018.

A hazai közgondolkodás, szélesebb publikum számára a magyarság sorsát a 20. század viszontagságos évtizedeiben alapvetően a Trianonban aláírt békediktátum határozza meg. Az érdeklődés a sorsfordító történelmi trauma háttérének és következményeinek megismerésére jóval élénkebb, mint bármely más modernkori történésünk iránt. Ennek nyomán kézzelfoghatóan kevesebb érdeklődés és talán még kevesebb általános ismeret lelhető fel a második világháborút lezáró 1947-es párizsi békeszerződéssel kapcsolatban, noha a magyar történésztársadalom komoly erőfeszítéseket tett a kérdés megfelelő feltárására és tematizálására. A kérdéskör már csak azért is aktuális és fontos, mert ez a szerződés, a „második Trianon”, alapvetően határozta meg a magyar állam politikai, társadalmi, gazdasági berendezkedését, a nemzet legújabbkori életfeltételeit, determinálta nemzetközi geopolitikai helyzetét és mindmáig hatályos jogszabály. Ennek ellenére az 1947-es békeszerződésről alig beszél a szélesebb közvélemény. Minden bizonnyal ezért is lehetett a címe a Nemzeti Közszerződési Egyetemen a szerződés életbelépésének 70. évfordulója kapcsán megtartott tudományos konferenciának „az elfelejtett béke”. És az érdeklődők immár kézbe is foghatják a rendezvény előadásából Fülöp Mihály professzor által szerkesztett, a Dialog Campus Kiadó révén megjelentett tanulmánykötetet, amely a digitális korszak kihívásainak és lehetőségeinek megfelelően a világhálón az Államkutatási és Fejlesztési Intézet szakmai kiadványtárában is megtalálható.

Fülöp Mihály évtizedes kutatói és oktatói pályafutásának meghatározó elemét képezi a modernkori diplomáciatörténet, a világháborúkat lezáró fegyverszünetek és az európai békerendszerek forrásainak felkutatása, elemzése és publikálása. Az 1947-es béke és annak előkészítése kapcsán több korábbi meghatározó tanulmány és egy mindmáig alapműnek számító kötet (*A befejezetlen béke: a külügyminiszterek tanácsa és a magyar békeszerződés – 1947*) szerzője. Az emlékkonferencia és a jelen tanulmánygyűjtemény lehetőségeit kihasználva, a korszakkal foglalkozó jelentős hazai szerzőgárdát koordinálva, frissen feltárt szovjet-orosz, angol, amerikai, francia, magyar, román, csehszlovák és jugoszláv levéltári források alapján próbálja új megvilágításba helyezni a békeszerződést. A témakör kapcsán az egyes tanulmányok olyan kérdéseket igyekeznek körül járni, mint az európai rendezés nemzetközi előkészítése és nagyhatalmi tervei, a Pax sovietica kidolgozása és annak a nyugati

szövetségesek általi „szentesítése”, a magyar béke-előkészítés meghatározó személyiségei és intézményi háttere, illetve a béke által érdemi válaszok nélkül hagyott területek, így a kisebbségi kérdés kezelése, a kisebbségi jogok és autonómia, az együttműködés és megbékélés lehetőségei és akadályai és különösen a magyarellenes diszkriminatív intézkedések Közép-Európában. Mindez azt jelenti nemcsak az olvasó, de a recenzió számára is, hogy egy rendkívül komoly, 350 oldalas tanulmánykötet született, melyet részleteiben jelen keretek között szinte lehetetlen bemutatni. Már csak azért is, mert a kötet függeléke is igen impozánsra sikerült: a névmutató egy komoly dokumentumtár (többek között a magyar fegyverszüneti és békeszerződés teljes szövege), a kötethez magyarázatul szolgáló, javarészt ehhez a műhöz újonnan készített térképek, valamint 22 darab, több esetben most először publikált fénykép egészíti ki. Szintén fontos érdeme a kötetnek, hogy minden egyes előadáshoz rövid angol nyelvű összefoglalók tartoznak, amelyek lehetővé teszik, hogy a nemzetközi tudományos közvélemény érdeklődését is felkeltsék a magyar kutatók témái és következtetései iránt.

A kötet két bevezető tanulmánnyal veszi kezdetét. Az elsőben az egyetem rektora, Patyi András fejt ki gondolatait az „elfelejtett béke” kapcsán, külön hangsúlyozva a béke szerepét a több évtizeden át tartó szovjet megszállásban. Mint arra rámutat, a szerződés értelmében a szovjet hadseregnek mindössze addig volt joga Magyarországon fegyveres erőket állomásoztatni, ameddig az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalaik fenntartása ezt szükségessé tette. Ez az 1955. évi osztrák államszerződés és semlegességi nyilatkozat után már nem szolgálhatott megfelelő indokként az ország megszállásának fenntartására. Így a bevezető felveti annak szükségességét, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc nemzetközi kontextusát vizsgálva, a magyar eseménysort mint lehetséges „űrügyet” (10. o.) vegyük számításba a szovjet csapatok további állomásoztatására. A második bevezető tanulmány Balogh Csaba, a Külgazdasági és Külügyminisztérium közigazgatási államtitkárának történeti kontextusba ágyazott elemzése a magyar külpolitika egykori és jelenlegi lehetőségeiről és mozgásteréről. A tanulmány azt taglalja, hogy már a békeszerződés előtt megindult a magyar állam „kishatalmi létezésének” (14. o.) megvalósítása, majd az ország a nemzetközi diplomácia „elszenvedője és nem alakítója volt” (16. o.), mely nyomán nem maradt más lehetősége, mint a geopolitikai hatalmi központhoz való gravitálás és ezáltal a centrumnak való alárendelődés az érdekek terén. Mindebből a mai külpolitikai gyakorlat számára egyértelműen adódik egy alapvető imperatívusz: „a magyar diplomáciának a múltból okulva mindent meg kell tennie azért, hogy az ország szuveren-

nitását megvédje, és felvirágzását elősegítse”, míg maga a külügyi tárca „minél inkább jól szervezett, a kihívásokra gyorsan reagálni képes szervezet legyen, diplomáciánk megalapozott ismeretekkel rendelkezzen a reális helyzetfelismeréshez és a helyes döntésekhez”. (16. o.)

A könyv ezt követően három nagyobb fejezetbe rendezve közli a szaktanulmányokat. Az első rész az „Európai béke – pax sovietica” címet viseli. Ennek első tanulmánya Fülöp Mihály professzor áttekintése az európai békerendezés előkészítéséről és egyes állomásairól. A tanulmány lépésenként járja végig azt az utat, amelyen a szövetséges nagyhatalmak „1941 őszétől fokozatosan, több szakaszban alakították ki a háború utáni európai politikai és területi rendet, amelybe előbb a magyar fegyverszünetet, majd a békét illesztették.” (22. o.) A szerző elemzi Sztálin első terveit, Európa érdekszférákra osztásának koncepcióját, majd a későbbi megbeszélések és találkozók eredményeit. Külön hangsúlyt kap az olasz fegyverszüneti feltételek kizárólagos angol-amerikai meghatározása, mely Molotov szovjet külügyminiszter számára a későbbiekben precedensként szolgált, továbbá a londoni székhelyű Európai Tanácsadó Bizottság (European Advisory Commission) működésének körülményei és nehézségei, a nagyhatalmi érdekek megjelenése: „az amerikai–angol, valamint a szovjet hadsereg versenyfutása 1944 őszén a Balkánért, a háború utolsó szakaszában pedig Berlinért, Ausztria minél nagyobb részének megszerzéséért, Triesztért, Csehszlovákia területének ellenőrzéséért”. (33. o.) Magyarország tekintetében és az erőviszonyok szempontjából is meghatározó a román átállás körülményeinek és a szovjet kormány által meghatározott fegyverszüneti feltételeknek az ismertetése, Bulgária helyzetének és sorsának elemzése, végül a szűkebb magyar helyzet alakulása. Ennek során Fülöp Mihály hangsúlyozza, hogy „a szövetségesek szempontjából Horthy kiugrási kísérletének bukásával Magyarország mint tényező, egyszer s mindenkorra megszűnt, nem kellett többé tekintettel lenni rá.” Ezért is érezhette úgy Sztálin, hogy „Magyarországon azt tehet, amit akar”. (39.o.) A végső feltételeket végül a Külügyminiszterek Tanácsa határozta meg, melynek feladata lett a hadviselő felekkel a békeszerződések előkészítése, az európai háború befejezésével kapcsolatban felmerült területi kérdések rendezése. Ebben a folyamatban a legyőzötteknek nem jutott szerep, így „nem következhetett más, mint a nagyhatalmak által meghatározott, a győztesek érdekeit tükröző, a legyőzötre rákényszerített, vagyis diktált béke”. (43.o.) Mivel a német kérdésben nem sikerült dűlőre jutni, így előtérbe került az olasz békemű megalkotása, majd ehhez képest a „másodrendű békeszerződések” kérdése, melyben a román élvezett prioritást a magyar és a bolgár szerződéssel szemben. Ennek következménye lett a szovjet tárgyalási

pozíció (az olasz szerződés elhúzásával, illetve alkukényszerekkel vívott ki előnyt maga számára) és az is, hogy a román szerződés rendelkezéseit ültették át a többi békeszerződés szövegébe is. Sőt egymásra utaló előírásokat tartalmaztak a szövegek, kölcsönösen el kellett fogadni a többi országra meghozott döntéseket, amivel a kialakított területi status quot összefüggő európai békerendszerré szervezték a hatalmak, melyek megváltoztatására „az egész európai békerendszer megrendítése nélkül” nem nyílik mód. (47.o.) A győztes nagyhatalmak ezáltal végleges európai területi renddé szervezték az 1947-es párizsi békeszerződéseket, melyet megerősített az 1955-ös osztrák államszerződés és az 1990-es német végleges rendezés is azzal, hogy a legyőzött államokat a már megkötött és megkötendő szerződések teljes elismerésére kötelezték. Így már csak egyetlen elvarratlan szál maradt napjainkra: a mindmáig hiányzó orosz–japán békeszerződés ügye.

A kötet következő tanulmányát az Állambiztonsági Hivatal Történeti Levéltárának tanácsadója, Baráth Magdolna történész jegyzi, aki a Magyarországgal kapcsolatos szovjet álláspont változásait és állomásait tárja fel. Kiegészítve az előző tanulmány adatsorait, kronologikus rendben veszi végig nemcsak azokat a békejavaslatokat, amelyek Magyarországgal kapcsolatosan a Kremlben megfogalmazódtak, de ezek pontos szervezeti hátterét és szakértői állományát is (nevesítve emigrációban élő magyar kommunistákat is, akiket a moszkvai pártvezetés felhasznált tervei megalkotásához). A tanulmány kiemelt szerepet szentel Ivan Majszkij memorandumának, amelyben a korábbi londoni nagykövet egyértelművé tette, hogy a vitás területi kérdéseket minden esetben Magyarország rovására kell eldönteni, az országot nemzetközi elszigeteltségben kell tartani és súlyos jóvátétellel büntetni. (60. o.) Mindennek fényében a tanulmány végigkíséri a Horthy kormányzó által Moszkvába küldött tárgyalódelegáció, majd az Ideiglenes Nemzeti Kormány fegyverszüneti tárgyalásának momentumait. A szerző korábbi e témában megjelent tanulmányainak összegzéseként mutatja be a koalíciós kormány törekvéseit, hogy magyar részről megfelelő módon készítse elő a béketárgyalásokat és mutat rá, hogy mind a határok, mind a magyar kisebbség problémakörének tekintetében az 1946-os puhatólózó moszkvai tárgyalások során a szovjet fél szándékosan „kétkulacos politikát folytatott”. Ennek lehetett a következménye, hogy „a magyar politikusok a moszkvai út sikereit méltatva hamis illúziókba ringatták magukat”. (66. o)

Cseh Gergő Bendegúz, az Állambiztonsági Hivatal Történeti Levéltárának főigazgatója, az első részt záró tanulmányában a vesztes államokkal kötött fegyverszüneti rendszereket veszi górcső alá és hasonlítja össze az olasz esetet a közép-európai és a finn rendszerekkel. Tanulmá-

nya egyértelműen rámutat, hogy az eredetileg a szövetségesek között tervbe vett háromoldalú és paritásos együttműködésen alapuló Európa-politika ez első adandó alkalommal zátonyra futott: „az olaszországi szövetséges ellenőrző bizottságban az angol és amerikai katonai vezetés mindvégig pusztán megfigyelői státuszt biztosított a szovjet félnek, a fegyverszüneti feltételek érvényesítésében a végrehajtás minden funkcióját a nyugati szövetségesek gyakorolták” (72. o.) és maga a feltételrendszer is a nyugati szövetségesek, különösen az Egyesült Államok tervei szerint alakult. Ugyanakkor a háborús körülmények közepette létrejött paritásos alapon működő bizottság, mely a pacifikálást és a béke előkészítését tűzte ki céljául. Az ezt követő román fegyverszünet és ellenőrző mechanizmusa tekintetében pedig a szovjet fél járt el az olasz minta alapján és akadályozta, tette lehetetlenné a nyugati szövetségesek számára érdekeik érvényesítését, a helyzet ellenőrzését. Mindezen tapasztalatok alapján a bolgár fegyverszünet kapcsán és saját térségbeli érintettségeik okán a nyugati szövetségeseknek ugyan több engedményt is sikerült kivívniuk, de a térségben meginduló szovjetizálási folyamatok nyomán ezek érvényesítésére már nem sok lehetőségük maradt. Az egyetlen eredmény talán az 1945 augusztusára kiírt választások novemberig történt elhalasztása volt, de érdemben még ez sem „változtatott a választások alapvetően antidemokratikus jellegén” (82. o.) és a szovjetizáláson. A tanulmány csak röviden tér ki a magyarországi helyzetre, mivel ennek elérhető forrásait a szerző korábbi munkáiban már feltárta. Így összegzőképp állapítja meg a tanulmány, hogy hazánkban is a román és bolgár eszközökhöz hasonló módon, de kevésbé erőszakosan és lassabban készítette elő a hatalomátvételt a fegyverszüneti ellenőrző bizottság, ami azonban mindösszesen „csak mintegy két évnyi haladékot jelentett”. (83. o.) Mindezen példákkal szemben mutatja be a szerző a finn fegyverszüneti megállapodás utóéletét és a SZEB ottani tevékenységét, amely számos ponton hasonlóságokat mutat a közép- és dél-európai mozzanatokkal, de összességében mégsem vezetett az ország szovjetizálásához. Ennek okaként elsődlegesen a megszállás hiányát és a téli háborúban is megnyilvánuló függetlenségi vágyat, illetve a finn ellenzék szervezettségét hozza fel a szerző. Végkövetkeztetésként pedig megállapítja, hogy noha szervezetüket tekintve a különböző vesztes országokban létrehozott ellenőrző testületek nagyon hasonlóak voltak, mégis „ezek tevékenységének azonban a két oldalon eltérő volt a rendeltetése és a kimenetele: egyik oldalon a pacifikálás és a béke előkészítése, másik oldalon a politikai és gazdasági térfoglalás”. (88. o.)

A kötet második része a magyar béke-előkészítés egyes aspektusaiba enged betekintést szintén három tanulmány segítségével. Gyarmati György pro-

fesszor Kertész István életútját, tudományos munkásságát és külügyminiszeri tevékenységét állítja vizsgálódásának középpontjába. Személye azért is érdekes, mert a külügyben azok körébe tartozott, akik eleinte a háborúból való kimaradást igyekeztek elérni, majd a későbbiekben „Kállay Miklós miniszterelnök németellenes bizalmasaival az ország háborúból való kilépését próbálta előkészíteni”. (95. o.) A háború utáni terveket tekintve pedig egy Duna-menti, föderatív együttműködésen alapuló, demokratikus államrendszer felépítését vizionálta. Minden bizonnyal ezzel is magyarázható, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormányban a Béke-előkészítő osztály vezetőjeként dolgozott és továbbra is egy térségbeli együttműködés, sőt egy esetleges vámunió megalkotásán fáradozott, miközben a nagyhatalmi döntések már más irányba mutattak és „a regionális integrációt békecéljai közé emelő magyar álláspontnak nem volt nyugati patrónusa”. (100. o.)

Jól egészíti ki e tanulmányt Ivánfi Miklós, a NEB külügyi munkacsoportjának kutatója, aki a Teleki Pál és Bethlen István kezdeményezésére létrehozott előbb Államtudományi Intézet, majd az ezt is magába foglaló szélesebb Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet néven működő műhely munkáját követi nyomon. Az intézet működésének első évtizedét Márffy Albin vezetésével a tudományos kutatómunka jellemezte, célja volt a monarchia utódállamainak és a tágran értelmezett közép-európai térségnek a megismerése, a földrajzi, statisztikai, néprajzi és politikai viszonyok feltérképezése és ezek révén a magyar revíziós célok tudományos alátámasztása. Az intézmény szerepe a háború beköszöntével változott, amikor már a béke-előkészítéshez is fel tudták használni a felhalmozott ismereteket; különösen igaz ez az ekkor megszülető, de csak 50 év elteltével publikált „Közép-Európai Atlasz” rendkívül adatdús és statisztikai megállapításokkal kiegészített térképgyűjteményére. Kállay titkos béke-előkészítő tevékenysége során az intézmény munkája „elsősorban olyan szaktanulmányok összeállítását jelentette, amelyeket adandó alkalommal jól lehet hasznosítani a magyar békecélok elérése érdekében”. Ezeknek csak egy töredéke élte túl a német megszállást egy berni kitérőn keresztül. Az Államtudományi Intézet munkatársaira számított a későbbiekben az ideiglenes kormány béke-előkészítő osztálya is, mivel Kertész István többekkel személyesen is jó kapcsolatot ápolt. A béke-előkészítés folyamatát elsősorban statisztikai anyagok térképes feldolgozásával, valamint a konkrét magyar területi igények megfogalmazásával és tudományos alátámasztásával segítette az intézet. Noha törekvéseiket nem koronázta siker és magát az intézményt többszöri végzálást követően 1949-ben végleg felszámolták, az ott dolgozók „kutatási eredményei mégis szervesültek a magyar tudományosságba akár a geográfia, de idővel a történettudomány területén is”. (120. o.)

Kiss Dávid, a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos munkatársa tanulmányában a második világháborút lezáró békekonferencia katonai részével foglalkozik. Tanulmánya részletesen mutatja be a béke-előkészítés katonai anyagait. Ezek egy része elsősorban az új határok katonai szempontú megvonásához szükséges javaslatokat és a hozzájuk tartozó térképeket tartalmazta, melyek egy része angolul is elkészült és mely során a katonai szempontokat igyekeztek az etnikaiakhoz közelíteni. A tervezés célja az volt, hogy „Magyarország hadászati helyzete védekezés szempontjából lényegesen” javuljon (130. o.). A határkérdések mellett az ország hadügyi kérdéseivel foglalkozó dokumentumok jelentik a tanulmány másik fő csapásirányát. Ennek során a szerző bemutatja, hogy a magyar elképzelések nagymértékben az ENSZ-re kívántak támaszkodni a védelem megszervezése és a haderő felszerelése terén. A 70–80 ezer fős hadsereg mellett 20 ezer főnyi határőrség felállítását javasolták, „nagyreszt arányosan, a kontrollálandó terület hosszát és demorfológiai viszonyait figyelembe véve” elosztva (132. o.). A tárgyalások során a katonai küldöttségnek csupán részeredményeket sikerült elérnie, és különösen hűsbavágónak bizonyult a pozsonyi hídfő kiszélesítésének kérdése, amellyel kapcsolatosan részletes forrásokat közöl a tanulmány.

A kötet harmadik része a szomszéd államok, így különös hangsúllyal Csehszlovákia, majd Románia és Jugoszlávia béke-előkészítő munkálataiba és a térségbeli magyar kisebbség viszonyába ad betekintést. Szarka László professzor részletesen mutatja be az 1946 júliusától októberig zajló párizsi békekonferencián a magyar békeszerződés tervezetének vitájában képviselt csehszlovák álláspontot. Ennek központi eleme volt – Beneš londoni emigráns kormánya által kidolgozott elképzelések nyomán – a csehszlovák államterület hiánytalan helyreállítása, majd a magyar és német nemzetiségre vonatkozó transzfer-követelés békeszerződésbe való iktatása, ami egyben nagy lépés lett volna a homogén csehszlovák nemzetállam megteremtése irányába. A szerző rámutat, hogy a Párizsban elővezetett javaslatoknál „jóval radikálisabb követelések is megfogalmazódtak, így például a magyar kisebbség katonai eszközökkel való elűzése” (147. o.) A magyarság kitelepítésének gondolatát a Szovjetunió mellett a többi szláv állam, így a lengyel, a jugoszláv és az ukrán delegáció is támogatta, miközben mindez az USA és nyugati szövetségesei számára teljességgel elfogadhatatlan volt. A különböző álláspontok ütközését és a Párizsban lezajló vitákat aprólékosan és rendkívül sok forrást idézve mutatja be a tanulmány, különös figyelmet szentelve a pozsonyi hídfő és a kényszerkitelepítés kérdésének. Hasonló módon veszi górcső alá a Gyöngyösi-féle külpolitika lépéseit e kérdésekben és a lassan megfogalmazódó „népet földdel” ellenérvet, valamint a csehszlo-

vák–magyar lakosságcsere-egyezmény előkészítését, aminek következménye, hogy maga a békeszerződés „nem lett a csehszlovákiai, felvidéki magyarság halálos ítélete”. (159. o.)

Mintegy e tanulmány folytatásaként Popély Árpád, a Selye János Egyetem docense részletesen mutatja be a felvidéki magyarság jogfosztásának folyamatát, ismerteti a magyar- és németellenes jogalkotási lépéseket, majd a lakosságcsere-egyezmény aláírását és az ezzel párhuzamosan megindított reszlovakizációs kampányt. „A megfélemlített, s nemcsak lelki nyomásnak, hanem a helyi hatóságok által gyakran fizikai kényszernek is kitett magyar lakosság nagy része engedett a nyomásnak és kényszerűségből szlováknak vallotta magát. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a reszlovakizáció eredménye a legmerészebb, 200 ezer magyar jelentkezésével számoló elképzeléseket is messze felülmúlta.” (166. o.) A csehszlovák állam számára mindezeket túl további eszközt jelentett a magyar lakosság deportálása csehországi területekre. A hivatalos indoklás a szudétanémetek kitelepítése utáni munkaerőhiánnyal magyarázta az intézkedéseket. A deportálások két hullámban, a karhatalom igénybevételével, hadiállapotra emlékeztető módon történtek, amelynek során a cseh adatok szerint mintegy 44 000, míg a különböző magyar becslések alapján akár 100 000 felvidéki magyar áttelepítésére is sor kerülhetett. Mindez nemcsak a homogén magyar etnikai terület egységét bontotta meg, de súlyos nyomokat hagyott a felvidéki magyarság társadalm szerkezetén is.

Zseliczky Béla, az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetének főmunkatársa egy további mélyfúrással Sztálin és Beneš kapcsolatát, illetve a magyarsággal kapcsolatos politikájuk alakulását elemzi. Ennek során rámutat, hogy már idejekorán, valószínűleg az 1943-as személyes moszkvai megbeszélések során eldőlt az „egy ország – egy nép” alapelv alkalmazása és a németek kollektív bűnösségének kimondásához hasonlóan a magyarokkal szembeni kollektív fellépés. A célokat a Molotovnak átadott tízpontos memorandum fogalmazta meg, amely a lakosság kitelepítésével és más intézkedésekkel igyekezett megváltoztatni az etnikai viszonyokat, annak érdekében, hogy „Csehszlovákia területén nem maradhat egyetlen olyan település sem, ahol a lakosság nemzetiségi hovatartozása tekintetében a csehek, szlovákok, illetve a kárpátoroszkok (ukránok) ne érnék el legalább a 67%-ot.” (178–179. o.) A kétoldalú megbeszélések során a cseh politikus arról tájékoztatta Sztálint és Molotovot, hogy mind a brit kabinet, mind az amerikai elnök bizalmas módon elvi beleegyezését adta a tervekhez. Hasonló módon idejekorán közeledett egymáshoz az álláspont Kárpátalja kérdésében. Beneš hajlandó volt átadni e területeket a Szovjetunióknak, cserébe a csehszlovák állam integ-

ritásának és nemzeti homogenitásának támogatásáért. A tanulmány alapos forrásokkal dokumentálja annak folyamatát is, ahogy a szovjet ügynökök a végső döntést megelőzendő egy helyi „népi mozgalom” leple alatt léptek fel és egy előre kidolgozott terv alapján kívánták „helyi akaratnyilvánítással” végrehajtani az ún. „Kárpátontúli Ukrajna (Zakarpatszka Ukrajna)” átsatolását Szovjet-Ukrajnához. A kérdések végleges rendezéséhez Beneš második moszkvai látogatása szolgált 1945. február végén. A rendkívül értékes primér forrásokat idéző és számos eddig ismeretlen levéltári anyagot feldolgozó tanulmányból szinte óráról órára, napról napra nyomon követhető, miként állapotodnak meg és dolgozzák ki a szovjet és cseh vezetők a béketárgyalásokra beterjesztendő javaslatokat és milyen módon történik álláspontjuk képviselése. Mindezekkel a jelen írás is alátámasztja, hogy Sztálin valódi politikája „mindenben kis szláv szövetségese túlzó követeléseit támogatta Magyarországgal szemben”. (196. o.)

Hasonlóan alapos és számos primér forrásra támaszkodó tanulmányban mutatja be Vukman Péter, a szegedi egyetem adjunktusa a jugoszláv állam hozzáállását a magyar békeszerződés kérdéséhez. Kiemeli, hogy komoly nyomásgyakorlási fegyvert jelentett Tito kezében a Jugoszlávia javára történő határkiigazítás lebegtetése, Pécs, a környező mecseki bányák és a bajai háromszög megszállásának kilátásba helyezése. A jugoszláv tervek a „sík terepen mesterségesen meghúzott, kanyarogva haladó határt katonai szempontból védhetetlennek, etnikai szempontból igazságtalannak vélték. A bajai háromszögnek a szerb kulturális életben játszott szerepét külön is kiemelték” (200. o.), és további gazdasági, vízrajzi szempontokat sorjáztak. Mindez élénk magyarellenes propagandával párosult, ami a magyar választások eredményei után erősödött. Ezzel párhuzamosan felmerült egy jugoszláv–magyar lakosságcsere egyezmény lehetősége is. Ennek anyagait összeállították, a magyar fél elfogadta, azonban az egyezmény közzététele és a végrehajtáshoz szükséges jogszabály megfogalmazása elmaradt.

A tanulmányok sorát Lönhárt Tamás, a Babes–Bolyai Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi adjunktusának írása zárja, melyben az Erdély-kérdés különböző aspektusait járja körbe. Sorba veszi a nagyhatalmi érdekeket, különösen a szovjet terveket a térséggel kapcsolatosan, majd a szovjetek által irányított román kommunista mozgalom politikáját, a román és az ezzel párhuzamosan kiépülő magyar béke-előkészítés politika lépéseit tárgyalja. Az egyik rendkívül fontos részét a tanulmánynak a szovjet front átvonulását követően 1944 őszén Észak-Erdélyben provizórikusan kialakított közigazgatás és következményei jelentik, amely a magyar politikai elitben „hamisnak bizonyuló illúziókat táplált,

mind az autonómiát, mind pedig egy önálló Erdélyt illetően” (228. o.) Ezért is indulhatott meg a magyar fél részéről több kísérlet is arra, hogy az újonnan berendezkedő bukaresti hatalmat a magyar álláspont irányába elmozdítsák és egy önálló román-magyar megállapodást kössenek a határkiigazítások vagy területmegosztás kérdésében. A tanulmány ezekbe részletes betekintést enged. Mindezek azonban nem vezettek eredményre. Így a párizsi konferencián már csak egy „minimális” határkorrekciós terv szerepelt a magyar delegáció napirendjén, illetve Gyöngyösi János a „Romániában maradó erdélyi magyarság számára az autonómia intézményesítését és a kisebbségi jogok nemzetközi garanciáját ajánlotta megfontolására”. (236. o.) A tárgyalások részletes ismertetése és az egyre merevebb álláspontok bemutatása után azonban a konklúzió nem lehet más, mint a közismert történelmi tény: a békeszerződés a román–magyar határvonalat illetően visszaállította az 1938. január 1-jei állapotot és a kisebbségi jogok kérdésében nem hozott semmilyen előrelépést.

Összességében elmondhatjuk, hogy a jelen tanulmánykötet egyfelől a szerzők korábbi munkásságát és a magyar történettudomány eddigi eredményeit szintetizálva mutatja be az 1947-es béke előtörténetét, a tárgyalások menetét és a béke megkötésének nemzetközi folyamatait; másfelől több tekintetben is számos újdonságot, mindaddig ebben a formában nem ismert források feldolgozását kapja kézbe a történelmi kérdések iránt érdeklődő olvasó. Ezeken túlmutató újabb ismeretekre vélhetően csak az egykori szovjet iratoknak az orosz levéltárakban való kutathatóvá tételével juthatunk. Ennek azonban még nem jött el az ideje. Így a recenzens számára egyetlen apró hiányérzet marad: nem kerül jelen kötetben külön tanulmányban bemutatásra Ausztria és az európai békerendszer, illetve a magyar békeszerződés viszonyrendszere. E kérdés azonban korábbi történészi munkák révén szintén javarészt ismert, így a téma iránt érdeklődő nagyobb erőfeszítések nélkül pótolhatja eme apró hiányosságot. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a Fülöp Mihály professzor által szerkesztett kötet méltó formában emlékezik meg a 70 évvel ezelőtti békekötés nemzetközi körülményeiről és komoly adalékokkal szolgálhat a szélesebb közvélemény és az oktatás számára is a politikai folyamatok tanulmányozásához és megértéséhez. Ennek lehet eredménye, hogy az eddig talán „elfelejtett” béke és máig ható következményei bekerüljenek az általános történelmi ismeretek körébe.

Zachar Péter Krisztián